УДК 159.922.1

М. В. Нероба
ORCID iD 0000-0002-3979-6224

МАТЕРИНЬКА ДЕВІАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ДЕСТРУКЦІЇ ОСОБИСТІСНОЇ СФЕРИ ЖІНКИ

Представлено розуміння девіантного материнства як деструкції особистісної сфери жінки. Виокремлено природно-біологічні, соціально-культурні та економічні фактори формування девіантної материнської поведінки, які негативно впливають на становлення жіночої поведінки в цілому. В контексті формування девіантного материнства проаналізовано ідентифікацію з матір'ю як один з основних механізмів розвитку материнського ставлення. Розкрито взаємодію соціально-економічних, родинних, етичних, психобіологічних та патологічних чинників, що впливають на виникнення відмов від материнства. Надана характеристика найбільш поширеним формам девіантної материнської поведінки, серед яких відсутність материнської турботи; жорстоке ставлення до дитини; сексуальне насильство і розтління дитини; відмова матері від новонародженої дитини; фізичне й психічне насильство щодо дитини.

Ключові слова: девіантне материнство; депривація; деструктивна материнська поведінка; дитина; жінка; материнство; мати; особистісна сфера жінки.

Вступ. Девіантне материнство є однією з найбільш гострих областей дослідження в психології, як в практичному, так і в теоретичному аспекті.

Материнство як соціально-культурний феномен висвітлено в працях Т. Кисельової, В. Раміх. Материнство як частина особистої сфери жінки і як забезпечення умов для розвитку дитини розглянуто в працях Р. Овчарової, Г. Філіппової та ін. Материнство жінок-одиначок у юному віці розглядається в роботах Е. Матвеевої, Г. Радчук, Г. Філіпової та ін. Причини виникнення проблеми материнства в неповних сім'ях та особливості життєдіяльності одиноких матерів в кризових життєвих ситуаціях, розкрито в роботах Т. Гурко, В. Деларю, М. Киблицької (Деларю В., 2004, с. 36).

Несприятливий для майбутнього материнства перебіг вагітності, а також особливості поведінки жінок, що призводить до подальшої відмови від дитини, аналізуються в роботах В. Брутмана, А. Варги, М. Радіонової та ін. На думку В. Брутман, А. Варга, В. Сидорова, відмова від материнства – форма девіантної поведінки, в основі якої лежить комплекс соціальних, психологічних, педагогічних та патологічних причин, які діють у сукупності та порушують механізми формування материнства. Сьогодні в суспільстві спостерігається тенденція пошуку нової моделі розвитку материнської сфери, заснованої на усвідомленні як потреб самої матері, так і особливостей психічного розвитку дитини. Це виражається в підвищенні запиту батьків на кваліфіковану соціально-педагогічну допомогу в освоєнні своїх батьківських і, зокрема, материнських функцій.

Метою статті є виокремити головні психологічні аспекти дослідження проблеми девіантного материнства. Розкрити зміст проблемного поля сучасного материнства, проаналізувати форми прояву деструктивної материнської поведінки та виявити основні чинники, що сприяють формуванню девіантного материнства.

Девіація в поведінці матері складне соціально-культурне явище, що має згубні наслідки як для самої жінки та її дитини, так і для суспільства в цілому (Мещерякова С., 2000, с. 20). Труднощі адаптації до ролі матері при несприятливих умовах та ігнорування соціально-культурного досвіду становлення материнства дуже часто призводять до зміни формування поведінки матері (Філіппова Г., 2002, с. 114). При відсутності адекватної турботи жінки про потомство, агресії, апатії та відмови від дитини, можна говорити про девіації в поведінці матері. Дослідження науковців свідчать, що групу ризику становлять жінки з ігноруючим типом переживання вагітності, який практично не змінюється протягом всієї вагітності і після пологів. Саме ігноруючий стиль переживання вагітності є найбільш важким для корекції, що у свою чергу призводить до емоційно – відстороненої материнської девіації.

В сучасному суспільстві спостерігається розрив зв'язків між поколіннями, втрата традиційних способів передачі досвіду. Жінка на порозі материнства не має уявлення про елементарні особливості розвитку дитини й щодо своїх функцій в догляді за нею. Успішний розвиток материнської поведінки на етапі адаптації до ролі матері залежить від адекватної підтримки в сім'ї і соціумі. При оптимізації соціально-культурних умов по формуванню материнської поведінки, відбувається усунення несприятливих факторів, які можуть призвести до девіантної поведінки матері. Завдяки залученню жінки в соціально-культурну діяльність відбувається успішна адаптація до ролі матері і формування продуктивної материнської поведінки, яка проявляється в розумінні потреб дитини, правильному догляді за новонародженим, тривалому годуванню груддю, створенні сприятливого середовища для розвитку та виховання дитини (Філіппова Г., 2002, с. 96).

Материнська поведінка (норма) – направлена на збереження і розвиток фізичного, психічного

і соціального здоров'я дитини (мати піклується про адекватний розвиток дитини, засвоєння ним соціальних і культурних норм. Девіантне материнство, з погляду Т. Микової, – це поведінка матері, яка не сприяє збереженню здоров'я дитини, а, навпаки, така, яка перешкоджає, порушує й ускладнює нормальний процес її розвитку. Одна з головних причин такого феномену – це вплив соціокультурних чинників на формування материнської поведінки як до вагітності, так і після народження дитини. Значний вплив на формування девіантної материнської поведінки справляють незадовільні соціальні умови – такі умови життєдіяльності індивіда в суспільстві, у процесі праці чи навчання, у рамках вільного часу, які не задовольняють його основних потреб. Важливим показником, що характеризує соціальні умови, в яких сьогодні проживає значна кількість сімей з дітьми в нашій країні, є низький рівень життя, що включає небезпечні умови праці, незадовільний рівень освіти та охорони здоров'я, високий рівень безробіття, невисокі доходи й незабезпеченість молодих сімей належними житловими умовами. Такі умови негативно впливають на виховний потенціал сім'ї в цілому, а також на сприйняття жінкою свого статусу матері. У суспільній свідомості сьогодні спостерігається зниження цінності досвіду материнства, передача материнських функцій до найманих вихователів та дошкільних закладів у зв'язку з підвищенням ролі жінки в суспільному виробництві. Як показує досвід, девіантну поведінку матері правомірно пов'язувати і пояснювати сукупністю чинників, що впливають на формування даного явища.

Основні фактори формування девіантної материнської поведінки, які негативно впливають на становлення материнської поведінки, можна умовно поділити на три групи (Брутман В., Варга А., Хамитова И., 2000, с. 86):

- природно-біологічні (психофізіологічні особливості матері та/або дитини; соматичні захворювання);
- соціально-культурні (соціально-культурне середовище, депривація, навчання, сімейне виховання, соціальні норми щодо материнства);
- економічні (економічне становище родини, доступні можливості соціальної інфраструктури).

Найбільш поширеними формами девіантної материнської поведінки, є відсутність материнської турботи; жорстоке ставлення до дитини; сексуальне насильство і розтління дитини; відмова від дитини, материнства взагалі; відмова матері від новонародженої дитини, фізичне й психічне насильство щодо дитини. До девіантного материнства слід віднести проблеми, пов'язані не лише з матерями, котрі відмовляються від своїх дітей і проявляють у ставленні до них відкрити зневагу і насилля, але і проблеми порушень материнсько-дитячих стосунків, які стають причинами зниження емоційного бла-

гополуччя дитини, її відхилень від оптимального психічного розвитку. Для жінок, що мають порушення материнської сфери характерна занижена самооцінка, невпевненість в собі, замкнутість, порушення вольової регуляції поведінки, порушення статево-рольової ідентифікації, емоційна неврівноваженість, дратівливість, істероїдність, емоційна холодність, агресивність, асоціальна поведінка, егоцентризм, викривлення в ціннісно-мотиваційній сфері, відсутність навичок ефективного спілкування, ведення нездорового способу життя.

На думку В. І. Брутман однією з причин девіантного материнства є несприятливий дитячий комунікативний досвід. Причина девіантного материнства криється у взаємостосунках жінки з девіантною поведінкою її власною матері. Девіантна мати, відкрито чи приховано, не приймалася власною матір'ю з раннього дитинства. Така материнська депривація зробила неможливим процес ідентифікації з матір'ю як на рівні психологічної статі, так і на рівні формування материнської ролі. Домінуюча потреба жінки з девіантною поведінкою – отримати любов та прийняття власної матері. Така потреба призводить до емоційної залежності від матері та блокує особистісний розвиток жінки, ускладнюючи, а часом і зовсім унеможливаючи власну материнську реалізацію через відсутність позитивного досвіду батьківсько-дитячих стосунків. В. І. Брутман вважає, що для формування нормальної материнської поведінки необхідна ідентифікація з матір'ю, і потім, на її основі – емоційна сепарація. Більш того, ідентифікація з матір'ю – один з основних механізмів розвитку материнського ставлення. Мати транслює своїй дитині модель материнства (ширше – батьківства), що існує в даній культурі на даний момент часу. Опоередковано, окрім матері, дана модель засвоюється дітьми через інших значущих дорослих.

У більшості випадків жінки, які мають порушення репродуктивної поведінки, виховувалися в психологічно несприятливому середовищі, що негативно відобразилося на формуванні образу материнства та повноцінної сім'ї (Брутман В., 1996, с. 89).

Серед чинників, що впливають на розвиток материнського ставлення Д. Віннікот виділяє здатність жінки бути доброю матір'ю, що формується на основі досвіду взаємодії з власною матір'ю, в грі, у взаємодії з маленькими дітьми в дитинстві, а також в процесі власної вагітності та материнства. Якість материнсько-дочірніх стосунків та їх вплив на материнську сферу жінки визначається, окрім прив'язаності, стилем їх емоційного спілкування, участю матері в емоційному житті дочки. Важливим аспектом материнсько-дочірніх стосунків вважається зміна цих стосунків з боку матері відповідно до вікових змін емоційної сфери дочки (Віннікот Д., 1998, с. 70-98).

Прояви материнської девіації можуть бути явними (відмова від дитини; переривання вагітності) та

прихованими (наси́льство над дитиною; агресія по відношенню до дитини; педагогічна та психологічна запущеність дитини). Одним із проявів крайніх випадків девіантної поведінки матері є відмова від дитини вже у пологовому будинку.

Виникнення відмов від материнства обумовлене складною взаємодією соціально-економічних, родинних, етичних, психобіологічних та патологічних чинників. Найбільш висока розповсюдженість відмови від новонароджених серед: незаміжніх жінок; жінок з сімей з низьким матеріальним достатком; що не мають постійного житла; серед неповнолітніх і таких, що вчатьсЯ; осіб з кримінальним минулим; серед випускниць сирітських установ. Саме ці, найменш соціально захищені групи жінок, особливо схильні до психологічних стресів, депресивних станів в період вагітності, а також інших форм психічної патології, у тому числі алкоголізму і наркоманії, тобто таких порушень, які самі по собі можуть змінювати світогляд жінки, породжувати невпевненість в своїх силах, відчуття втрати перспективи, зневіру в завтрашньому дні і тим самим сприяти відмові від материнства. Матері та дитині необхідна допомога на всіх вікових етапах, починаючи з планування вагітності, а можливо, навіть і раніше, включаючи консультування по формуванню материнської сфери в онтогенезі.

Висновки. Девіантне материнство представляє собою таку поведінку жінки, яка заважає формуванню позитивного образу дитини, не сприяє збереженню її здоров'я, а інколи, навіть життя, порушує процес її нормального розвитку в пренатальному та перинатальному періодах, що в подальшому ускладнює її соціалізацію. Для жінок, що мають порушення материнської сфери характерна занижена самооцінка, невпевненість в собі, замкнутість, по-

рушення вольової регуляції поведінки, порушення статево-рольової ідентифікації, емоційна неврівноваженість, дратівливість, істероїдність, емоційна холодність, агресивність, асоціальна поведінка, егоцентризм, викривлення в ціннісно-мотиваційній сфері, відсутність навичок ефективного спілкування, ведення нездорового способу життя.

Причинами девіантного материнства є особистісні властивості жінок; наявність несприятливого дитячого комунікативного досвіду (порушення дитячо-батьківських стосунків); фактор небажаності вагітності та народженості дитини; соціально-економічні фактори (більшість жінок, які мають порушення материнської функції мешкають в несприятливих соціальних та побутових умовах та відносяться до соціально незахищеної категорії населення).

Форми девіацій материнської сфери проявляються виявляються в емоційному відкиданні дитини, фізичному насиллі над дитиною, свідомому відкладанні материнства, несвідомому материнстві у ранньому віці (підліткова вагітність), частому штучному перериванню вагітності та відмови матері від дитини.

Результатом девіантної поведінки вагітної стають фізичне та психічне неблагополуччЯ, соціальне дезадаптація, передчасні пологи та аномалії пологової діяльності, народження неадаптованої дитини. Фізичні та психічні відхилення дитини, висока ступінь схильності до невротизації дитини, її соціальне неблагополуччЯ у подальшому.

Наслідки девіантного материнства: під час пренатального та перинатального періодів дитина перебуває в тісному взаємозв'язку з матір'ю, тому порушення в протіканні фізіологічних і психічних процесів у жінок можуть негативно вплинути на реалізацію генетичного потенціалу дитини.

Література

1. **Авдеева Н.** Привязанность ребенка к матери и образ себя в раннем детстве / Н. Авдеева // Вопросы психологии, 1997. – № 4. – С. 3-12.
2. **Анисимова К.** Психологические особенности отношения к будущему ребенку у женщин во время беременности / К. Анисимова // ВВ: Психология и психотехника. – 2014. – № 1. – С. 1-24, DOI: 10.7256/2306-0425.2014.1.11689. Режим доступу: http://e-notabene.ru/psp/article_11689.html
3. **Брутман В.** Девиантное материнское поведение / В. Брутман // Московский психотерапевтический журн. – 1996. – № 4. – С. 81-98.
4. **Брутман В., Варга А., Хамитова И.** Влияние семейных факторов на формирование девиантного поведения матери / В. Брутман, А. Варга, И. Хамитова // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, № 2. – С. 79-87.
5. **Брутман В., Радионова М.** Формирование привязанности матери к ребенку в период беременности / В. Брутман, М. Радионова // Вопросы психологии, 1997. – № 6. – С. 38-47.
6. **Винникот Д.** Маленькие дети и их матери / Д. Винникот. – М., 1998.
7. **Деларю В.** Психология отклоняющегося поведения: Учебно-методическое пособие / В. Деларю. – Волгоград, 2004. – 36 с.
8. **Мещерякова С.** Психологическая готовность к материнству / С. Мещерякова // Вопросы психологии, 2000. – № 5. – С. 18-27.
9. **Филиппова Г.** Психология материнства: Учебное пособие / Г. Филиппова. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002.
10. **Филиппова Г.** Материнство: сравнительно-психологический подход / Г. Филиппова // Психологический журнал, 1999. – № 5. – С. 81-88.

Нероба М. В. МАТЕРИНСКАЯ ДЕВИАЦИЯ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ДЕСТРУКЦИИ ЛИЧНОСТНОЙ СФЕРЫ ЖЕНЩИНЫ

Представлено понимание девиантного материнства как деструкции личностной сферы женщины. Выделены естественно-биологические, социально-культурные и экономические факторы формирования девиантного материнского поведения, которые негативно влияют на становление материнского поведения. В контексте формирования девиантного материнства проанализировано идентификацию с матерью как один из основных механизмов развития материнского отношения. Раскрыто взаимодействие социально-экономических, семейных, нравственных, психобиологических и патологических факторов, влияющих на возникновение отказов от материнства. Дана характеристика наиболее распространенным формам девиантного материнского поведения, среди которых отсутствие материнской заботы; жестокое отношение к ребенку; сексуальное насилие и растление ребенка; отказ от ребенка, материнства вообще; отказ матери от новорожденного ребенка, физическое и психическое насилие в отношении ребенка.

Ключевые слова: девиантное материнство; деструктивное материнское поведение; депривация; женщина; материнство; мать; ребенок.

Neroba M. MATERNAL DEVIATION AS A MANIFESTATION OF DEGRADATION PERSONAL SPHERE WOMEN

The article states that motherhood stands one of the leading roles of women, adequate implementation of which is essential for proper functioning and formation of women as individuals. Presented deviant understanding of maternity as a complex social and cultural phenomenon that has devastating consequences for the woman and her child and for society as a whole and destruction of personal sphere of women, which prevents the formation of a positive image of the child, is not conducive to preservation of health, it interferes with the normal development of the prenatal and perinatal period, which complicates its further socialization. Obtained natural biological, socio-cultural and economic factors of deviant maternal behavior that affect the formation of women's behavior in general. Among the most common causes of deviant motherhood singled personal property of women; the presence of adverse child's communicative experience; undesirable pregnancy and adverse social conditions.

In the context of the analysis of deviant motherhood identification with her mother as one of the basic mechanisms of maternal attitude. Reveals the interaction of socioeconomic, family, ethical, psychobiological and pathological factors influencing the occurrence of failures of motherhood.

The characteristic of the most common forms of deviant maternal behavior, including lack of maternal care; cruelty to children; sexual assault and child molestation; refusal of the mother of a newborn child; physical and mental violence against the child. Singled major study on the psychological aspects of deviant motherhood in modern and foreign scientific literature.

Keywords: child; deprivation; destructive maternal behavior; deviant motherhood; female; mother; motherhood.

Рецензенти

Петрунько О. В. – д. психол. н., с. н. с.,
Пріснякова Л. М. – д. психол. н, проф.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2015
Прийнято до друку 28.01.2016